

O'QUVCHILARNING BILISH FAOLLIGINI OSHIRISH VA MUSTAQILLIGINI RIVOJLANTIRISH

Sh.Usanov

Samarqand Viloyati XTXQTMOHM Pedagogika,
psixologiya va ta'lim texnologiyalari kafedrası katta oqituvchisi

ANNOTASIYA

Maqolada o'quvchilar bilim egallashning asosiy bosqichlari pedagogik jihatda nazariy asoslangan.

Kalit so'zlar: o'quvchi, ishlab chiqarish, moddiy, ma'naviy, ijtimoiy rivojlantirish, ijtimoiy mas'uliyat, bilim, dars.

АННОТАЦИЯ

В статье теоретически базируются на педагогике основные этапы познания учеников.

Ключевые слова: ученик, производственный, материальный, духовный, социальное развитие, социальная ответственность, знания, урок.

ANNOTATION

In the article, the main stages of students' knowledge are theoretically based on pedagogy.

Key words: student, production, material, spiritual, social development, social responsibility, knowledge, lesson.

Bugungi zamonaviy ta'lim o'qituvchining o'quvchi shaxsiga oddiy shunchalik ta'sir ko'rsatish emas, balki aniq bir maqsadga qaratilgan, bir-biri bilan hamkorlikda qiladigan munosabatlari va o'zaro ta'sir ko'rsatishi ekanligi alohida ta'kidlanadi.

Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev "O'zbekiston aholisining 60 foizidan ziyodini 30 yoshgacha bo'lgan yoshlar tashkil etishini ta'kidlash lozim. Biz yoshlar uchun ularning sog'lom tug'ilishdan boshlab, toki mustaqil hayotga kiringuncha barcha zarur sharoitlarni yaratib berish maqsadida qanday katta ishlarni amalga oshirayotganimiz sizlarga yaxshi ma'lum"¹ –deb o'rinli ta'kidlagan edi.

¹ Mirziyoyev Sh.M. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganligining 25 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimidagi "Konstitutsiya – erkin va farovon hayotimiz, mamlakatimizni yanada taraqqiy ettirishning mustaxkam podevoridir" ma'ruzasi. Xalq so'zi gazetasi, 2017 yil, 8-dekabr, №247 (6941), 3-bet

Dars berish bir qancha jihatlaridan: o'qituvchining o'z fanini bilishdan, o'quv-tarbiya jarayonini uyushtira olishdan, o'qitishning zamonaviy metodlarini egallab olishidan, o'quvchining aqliy rivojlanishini uning bilish imkoniyatlarini bilishdan, uning shaxsiy fazilatlarini shakllantirish yo'llarini bilishdan tarkib topadi. Dars berish va o'qish-maktabda yagona o'quv tarbiya jarayonining ikki jihatidir.

O'quvchilar to'g'risida o'ylamasdan, har bir oquvchilarning hohishi va irodasini to'gri yonaltirmasdan, faolligiga, rivojlanishiga, imkoniyatlariga, bilimi va malakasiga tayanmasdan o'qituvchilik faoliyatini amalga oshirib bo'lmaydi.

Ta'lim jarayonining mohiyati nima? Dars berish, bu o'qituvchi uchun tafakkur faoliyati hamdir. U o'quvchining ma'naviy dunyosini, uning qiziqishlarini, ehtiyojlarini, ishtiyoqini, imkoniyatlarini yildan-yilga tabora chuqurroq bila boradi.

Ammo har qanday bilish faoliyati ham o'qish va dars berishga taalluqli bo'lavermaydi. Masalan, bilishning fan, san'at, o'yin, mehnat kabi boshqa shakllari ham borki, odam ular orqali ham, o'zini qurshab turgan olamni biladi.

O'qitish o'quvchilar uchun ham, o'qituvchi uchun ham o'zini qurshab turgan olamni bilishning bir turi hisoblanadi. O'qitish bilish faoliyatining bir turi sifatida dastlabki bosqich bo'lib, butun o'quv faoliyatini ta'riflaydigan eng muhim belgisi hisoblanadi. O'qitish bilishning fanda ochib beriladigan umumiy qonuniyatlariga asoslanadi.

Taqqoslashtirish-har qanday tushunish va har qanday fikrlashning asosidir. Olamdagi hamma narsani biz taqqoslash orqali bilamiz va biror yangi narsa ro'para kelsa, uni biz biror narsaga tenglashtira olmasak, bunda biz shu narsa to'g'risida biror fikr hosil qila olmas edik va uning to'g'risida biror fikr ayta olimas edik", -degan edi mashhur rus pedagogi K.D.Ushinskiy¹.

"Sezgilar beshta bo'lib, quloq bilan eshitish, ko'z bilan ko'rish, burun bilan hidlash, til bilan ta'tish va teri bilan tegizib bilishdan iboratdir. Ilm va ma'rifat faqatgina o'shalar orqali hosil bo'ladi degan Beruniy².

Bilish jarayoni dialektikasini, fikrning bir bosqichdan ikkinchisi tomon harakatini ochib beradigan dialektik materializm bilish nazariyasi o'qitish jarayonining metodologik, falsafiy negizi hisoblanadi.

Odamning bilishi qator bosqichlarda yuz beradi. Birinchidan; Oldiniga hissiy bilish ro'y beradi, u bolaning tevarak-atrofida yuz beradigan: hodisalar, voqealar, predmetlar to'g'risidagi tasavvurlarining rang-barangligiga olib keladi. Bu hissiy obrazlar qanchalik ko'proq darajada tizimlashtirsa va umumlashsa, bola maktabga shu qadar ko'proq darajada tayyorlangan bo'ladi.

¹ Ушинский К.Д. Избр. пед. соч. 1-том. Москва, 1974. 56 с.

² Beruniy. Tanlangan asarlar., III jild, Toshkent, 1966. 125-b.

Ikkinchi bosqich-mavhum bilish, tushunchalar tizimini egallab olish bosqichidir. Bunda maktabda o'qitish zarur bo'ladi. U o'zini qurshab turgan olamning ma'lum bir jihatlarini o'quv predmetlari (matematika, ximiya, fizika, tarix) mazmuni orqali o'rganadi. Son, ta'rif, ifoda tushunchalari paydo bo'ladi.

Kichik o'quvchi bilishning konkrentlilikdan mavhumlikka o'tish bosqichini boshdan kechirayotgan bo'ladi. U fikrlashning tushuncha tarzidagi shaklini egallay boshlaydi.

Bilishning oliy bosqichi va mavjud fikrlash negizida qurshab turgan olam haqida nuqtai nazarlar, e'tiqodlar, dunyoqarashlar shakllanishiga olib keluvchi umumlashgan tasavvurlar hosil qiladi.

Maktabdagi ta'lim bolani ilmiy bilimlar, tushunchalar, qonuniyatlar olamiga olib kiradi. O'quvchi qisqa vaqtda insoniyat tarixida asrlar davomida o'rganilishi mumkin bo'lgan narsalarni bilib oladi. Masalan tilning gramatik shakllari, minglab yillar davomida tarkib topadi, o'quvchi esa ularni bir necha yillik o'qish jarayonidayoq o'rgana oladi.

Bilimlarni egallash bosqichlari. O'quvchilarning o'quv yordamida bilish faoliyatiga rahbarlik qilishga o'rgatish uchun o'quvchining bilimlarini egallashning asosiy bosqichlarini yaxshi bilishi kerak.

Birinchi bosqich-bu idrok etishdir. Psixologiyadan ma'lumki, idrok etish - bu maqsadga yo'naltirilgan tarzidagi bilish jarayoni demakdir. Shuning uchun ham o'quvchilarga avval mavzu haqida xabar berish, ya'ni ular oliygohda ham nimani o'rganajagini aytish zarur. Vazifa qo'yish va uni tushuntirish shart. So'ngra o'quvchilar o'qituvchi rahbarligida tayyorgarlik ishlarini bajaradi. U real yoki tasviri tushurilgan narsalar, hodisalar, vaziyatlarni kuzatishdan, sodda tajribalar o'tkazishdan iborat bo'ladi.

Ikkinchi bosqich-bu o'quv materiallarini idrok etish bosqichi hisoblanadi. U bilimlarning nazariy tomonini alohida ajratib ko'rsatishdan va tahlil qilishdan iboratdir. Asosiy fikrni topish, tushunchalarni ajratib ko'rsatish, ularning belgilarini asoslab berish, misollar va tushuntiruvchi faktlar yig'indisini o'rganish kerak. Agar o'quvchilar o'quv vazifasini hal etish usullarini tushunib yetib va bilimlardagi tizimni anglab olgan bo'lsalar, u holda mazkur bosqichni o'tilgan deb hisoblash mumkin.

Uchinchi bosqich-bu yod olish (tushunish) yoki mustahkamlashdir. Vazifa olingan bilimlarni uzoq vaqt davomida esda saqlab qolishdan iboratdir. Bu borada bilish faoliyati asosan mashqlar, mustaqil ravishda reproduktiv (so'zlab borish, tushuntirish) va ijodiy ish qilish tarzida yuz beradi. Nazariy material tushunchalari, qoidalar, isbotlar har xil mashqlarda takrorlanadi.

Uchunchi bosqich yakunida o'quvchilar nazariy materialni biladigan va uni mashqlarni bajarishda, masalalarni yechishda, isbotlashda va hokazolarda qo'llay

oladigan bo'lishlari kerak. Ularda o'quv ko'nikmalari va malakasi shakllangan bo'ladi.

To'rtinchi bosqich bilimlar, ko'nikma va malakalarni amaliy faoliyatda, ayniqsa maktab qoshidagi uchastkada, o'quv ustaxonalarida, laboratoriyalarda ishlatish chog'ida, mashinalarda ishlashga o'rganish jarayonida qo'llanishdan iboratdir.

Darsda barchaning faolligini saqlab turish uchun esa o'qituvchi o'z o'quvchilarini yaxshi bilishi, ularga e'tiborli (mehribon) bo'lishi, charchaganini o'z vaqtida payqashi, ish qobiliyatini saqlab qolish uchun diqqatini boshqa narsaga ko'chirishi zarur. Yana bilim olish jarayonida ularga albatta ko'maklashishi lozim.

Darsda o'quvchilarning bilish faolligini orttirish uchun ularning o'rganadigan bilish sohasiga qiziqtirish va mustaqilligini rivojlantirish ta'limdagi asosiy muammodir. Bu muammoni amaliy hal etish uchun:

- o'quvchilarga xushmuomila, shirinso'z, mehribon bo'lish;
- o'quvchilarning bilishdagi harakatlarini qo'llab-quvvatlash;
- o'quvchilarda kerakli ko'nikmalarni shakllantirishga erishish;
- o'quvchilarni rag'batlantirish usullaridan o'rnida foydalanishi ta'limning samarali o'zlashtirilishini ta'minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. *Mirziyoyev Sh.M. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganligining 25 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimidagi "Konstitutsiya – erkin va farovon hayotimiz, mamlakatimizni yanada taraqqiy ettirishning mustaxkam padevoridir" ma'ruzasi. Xalq so'zi gazetasi, 2017 yil, 8-dekabr, №247 (6941), 3-bet.*
2. *Ушинский К.Д. Избр. пед. соч. 1-том. Москва, 1974. 56 с.*
3. *Beruniy. Tanlangan asarlar., III jild, Toshkent, 1966. 125-b.*